

KI NEM VOLT HAMVAS BÉLA

Mielőtt megpróbálnánk Hamvas Bélát elhelyezni a magyar és az egyetemes szellemtörténetben, azt kell körbejárni, mit is csinált ez a rejtélyes életű gondolkodó. Nagyon sokféleképpen határozta már meg Hamvas munkásságát, és a legtöbb teljes félreértésről tanúskodik. Ezért fontos e kötet elején ezt a kérdést tisztázni. Sokkal könnyebb azt megmondani, ki nem Hamvas Béla, és ez talán közelebb visz a helyes megnevezéshez.

Hamvas nem volt filozófus, mint sokan vélik. Írásainak ugyan jelentős része foglalkozik filozófiai kérdésekkel, de nem ez a perdöntő. Hamvas egy helyen a filozófia kezdetét a nagy hazugságok kezdetének nevezi, ami egyértelműen bizonyítja, hogy maga sem tekintette magát filozófusnak. Számára, aki azon kevés gondolkodó közé tartozott, aki megértette S. Kierkegaard és F. Nietzsche gondolatait (természetesen sok gondolkodó érti őket, de leginkább csak értelmileg, azonban a hamvasi gondolkodás szerint csak a realizált tudás tekinthető megértettnek), az európai filozófiai tradíció többé már nem járható út. Az európai szakfilozofálás, az egyénileg kifundált rendszerek építése érdektelen, üres játék, akárcsak H. Hesse *Üveggyöngyjátéka*. Egy korrupt, farizeus, nihilista világban csak az tekinthető valódi tudásnak, ami ezek felszámolását célozza meg, minden más haszontalan és lényegtelen szofisztika. Az újkori európai filozófiai gondolkodásból két lényeges elem hiányzott, ami miatt Hamvas nem tudott közösséget vállalni avval, ez az üdv és a beavatás. Ezért kellett kettéválnia az igazi bölcsesség keresésének és a szakszerűen felépített filozófiai rendszerépítésnek. Ez nem jelenti azt, hogy Hamvas, aki kiválóan ismerte az európai filozófiát, nem merített volna bátran az újkori bölcsesletekből. A fentiek értelmében Hamvas nem tekinthető egzisztencialistának sem, amint ezt néhány szerző írja (pl. Dörömbözi J.), és semmilyen más "...istának" sem. Hamvas mindig is távol tartotta magát az izmusok szektásságától és szükségszerű partikularitásától, amikkel szemben ő az egyetemlegességet kereste, ami nem áll szemben semmilyen más irányzattal, hanem irányzatok feletti. Ez utóbbi nézőpont az, ami rendkívüli zavart okoz egy nihilista korban, emiatt a jelenkor relativistái, akik számára minden filozófiai rendszer összehasonlíthatatlan (inkommenzurábilis), vagyis nem tartalmaz értékkülönbséget, rendre támadják Hamvas gondolatait. Számukra értelmezhetetlen bármiféle fölöttiség, vagyis a transzcendencia. Azért nem tekinthetők e gondolatrendszerek igazaknak, hiszen magának az igazságnak a létét kérdőjelezi meg, noha ennek birtoklását gyakran maguk számára következtelenül fenntartják. Hamvas bölcselete nem tekinthető sem materialistának, sem idealistának, gondolkodásában igyekezett minden ilyen kettősséget meghaladni, amely az európai filozófia nézőpontjából igen nehezen értelmezhető. Hamvas létszemlélete túl van a tudat megkülönböztető tevékenységén, amely kizárólag kategóriákban ölt testet. Az abszolút valóságnak bármiféle fogalmi megosztása félrevezető. Hamvas tudása kettősség nélküli tudás, akárcsak az ind filozófiában.

Nem tekinthető Hamvas misztikusnak sem, hiszen nem voltak látomásai, és bölcselétét sem homályos, misztikus képek segítségével fogalmazta meg. Hamvas szerint a misztikus látás gyakran megbízhatatlan információkat nyújt, amelyek az éberség szempontjából közömbösek, ráadásul tudta, hogy a modern misztikusoknak nem sok közük van az ókori műszthészekhez ([gör.] = misztériumokba beavatott). Természetesen nem utasította el a misztikát, és sokat merített a korábbi misztikusok

gondolataiból, különösen Jakob Böhmét értékelte nagyra. Még kevésbé tekinthető Hamvas okkult szerzőnek, amint azt sok mai new age-gondolkodó állítja. Hamvas az okkultizmust műveiben radikálisan elutasította, mivel az nem szolgálja az éberséget, inkább az ájultságot és káprázatot fokozza. Hamvas nem tekinthető sem kultúrtörténésznek, sem vallástörténésznek, annak ellenére, hogy írásainak jelentős hányada ilyen témákkal foglalkozik. Amíg a kultúrtörténészeket az egyes kultúráknak a horizontális síkja érdekli, addig Hamvast elsősorban a vertikális. Amikor vallástörténeti kérdésekről ír, mindjárt szembeötlő, hogy nála hiányzik az a filológiai apparátus, amely például Eliade munkáiban jelen van. Ennek, azon túl, hogy írásainak jó részét Inotán, Bokodon, vagy Tiszapalkonyán a barakkban kellett megírnia, ahol nem állt rendelkezésére semmiféle háttérkönyvtár, mint az egyetemen és az akadémiai intézményekben alkotó kortársainak, más okai is voltak. Nevezetesen, hogy szántszándékkal kerülte a lábjegyzetekkel megtűzdelt, nehézkes tudományos stílust, amely elveszi a szöveg megszólító erejét. Másfelől tudatosan elhatárolta magát a tudományos objektivitástól, amely szerinte önkényes, a valóságtól idegen és előítéletes, ráadásul illuzórikus cél is. Az utóbbi harminc esztendő tudományelméleti csatározásainak eredményeként az objektivitás mítosz (T. S. Kuhn, P. Feyerabend, T. Roszak), amit Hamvas már a harmincas években leírt. A fentiek értelmében Hamvas nem tekinthető semmiféle más tudomány művelőjének sem, noha írásai gyakran érintenek régészeit, történészi, orientalisztikai stb. kérdéseket. Hamvas fordításainak tetemes mennyisége ellenére sem volt műfordító, bár kiválóan olvasott angol, német, francia, olasz, spanyol, latin, görög, héber, szanszkrit és kínai nyelveken. Az általa fordított szövegekben a filológusok előszeretettel csemegéznek a hibákban, mivel nem tudnak elszakadni a begyepesedett előítéleteiktől, nevezetesen a szöveg tárgyyszerű és szolgálai szöveghű kritériumától... Az egyik problémát az okozza, hogy Hamvas fordításai szabad fordítások, éppen oly módon ahogy Goethe Vándor éji dala versét más és más módon adja vissza Tóth Árpád, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és Képes Géza. Egyikről sem állíthatjuk, hogy téves, azonban valószínű, ha a nyersfordítást elolvassuk, az lesz az érzésünk, hogy abból valami hiányzik, ez a valami pedig a lényeg, amiért Goethe megírta versét. Hamvas fordításainak jó része szakrális vagy költői szöveg. A szent szöveg fordítása még kevésbé lehetséges a tudományos filológia révén, hiszen a lényegük mindig túl van a nyelvtani szerkezeteken, és átültetésükhöz majdnem hogy fontosabb a bölcséleti háttér figyelembevétel, mint a nyelvtané. Nem mis beszélve a megszólító jellegről, mely mindig a poézisben rejlik. Hamvas azon kevés fordító közé tartozik, akik komolyan vették F. Nietzsche (őt egyébként a filológiában Kerényi Károly vette a legkomolyabban) és R. Guénon ide vonatkozó intelmeit. Ezek alapvetően eltérnek az európai filológiai gyakorlattól, mivel a fordítandó szöveget nem mint a régmúlt dokumentumát, nem mint holt gondolatok régészeti leleteit kezelik, hanem élő vagy életre keltendő tradícióként szemlélik. Ráadásul a hagyományos filológia gyakran az európai civilizáció fogalmi apparátusával próbálja az azon túli szellemiségeket megragadni. Hamvas mint zseniális nyelvteremtő, gyakran használ fordításaiban sajátos és újszerű kifejezéseket. A Hamvast erősen bíráló haza orientalisták nem veszik figyelembe, hogy az európai nyelveket kiválóan beszélő, egyetemi tanárként dolgozó keleti születésű emberek éppen azokat a hibákat róják fel a nyugati filológiának, amelyek Hamvas fordításaiból hiányoznak. A Coomaraswamy nem véletlenül mondta, hogy az ind vallásról és bölcsletről igazán csak R. Guénon írásait tartja hitelesnek. Hamvas fordítási hibáinak van egy másik forrása, nevezetesen, hogy azok az Erőműberuházó Vállalat vidéki barakkjaiban szótár nélkül készültek,

így Hamvasnak korábbi nyelvi tanulmányait pusztán emlékezetéből felidézve kellett boldogulnia, és gyakran a szótár hiányában egy-egy kifejezést intuitív módon kellett kitalálnia. Ez valóban eredményezhetett pontatlanságokat. A kényelmes könyvtári szobában dolgozó mai filológusok, azt gondolom, Hamvas helyzetében képtelenek lettek volna bármiféle fordításra, feltehetően nem is törődtek volna ilyesmivel, hasonló léthelyzetben el lettek volna foglalva a saját életproblémáikkal. Ahhoz, hogy valaki ilyen körülmények között alkosson, vagy megszállottnak kell lennie, vagy nagyon magasan realizált és beavatott bölcsnek, Hamvasban azonban semmiféle megszállottság nem volt. Természetesen vannak kivételek a filológusok és orientalisták között is, akik azért nem szemezgetnek Hamvas fordítási hibái között, mert azt nagyon olcsó és ízléstelen eljárásnak tartják.

Hamvas nem volt művész vagy szépíró sem, noha vannak regényei, sőt zenedarabjai is, és elmondható róla, hogy virtuóz módon használta a magyar nyelvet. Szóts Géza így írt erről: "Úgy írt magyarul, mint ahogy a tenger beszél önmagával." Hamvas éppen úgy elutasította az apokaliptikus művészet- és irodalomfelfogást, ahogyan a filozófiát. Hamvas számára bármilyen mű hitelességét csak a mögötte álló *hiteles élet* adhatja meg, amelynek alapja a *gondolat-szó-tett azonossága*. Hamvas a műveit élte, és életét művé tisztította, ennek értelmében alkotásaiban szerves egységbe forrt a bölcselet, vallás, művészet és élet. A modern korban a szakrális költészetet tartotta a legmagasabb rendű közlési formának, noha verset nem írt (legalábbis az olvasó közönség számára nem). Alkotásaiban visszatért azokba az időkbe, amikor a vallás, filozófia, tudomány és költészet nem vált el. Ezen területek mindegyike meghasadt a költészet kivételével. A vallás túlvilágra és evilágra, a filozófia tudatra és anyagra, a tudomány szubjektumra és objektumra. A művészi tapasztalatban az a csoda, hogy ott minden egy, ráadásul hiányzik belőle az idő, ezért örök. A költészet csak tudománytalanul és vallástalanul érthető meg, ez érvényes Hamvas műveire is, amelyek noha nem költői formában íródtak, mély poézissel átítatottak. A költészet az egyetlen, amely igaz és megcáfolhatatlan, felette áll a vallásnak - írta Hamvas.

Hamvas nem volt vallásos gondolkodó sem, noha szinte mindenki annak tartja. Hamvas a vallást a korrumpált lét termékének tekintette, amely történeti és szociális képződmény, éppen ezért merő ezotéria. Magát vallástalan teistának nevezte, megkülönböztetésül Nietzschétől, aki szerinte vallásos ateista. Hamvas a kereszténység eredeti formáját, amelyet elfogadott, nem tekintette vallásnak. Hamvas tehát nem nevezhető semmiféle vallásalapítónak vagy prófétának, mindig is elhárította magától, hogy mesternek, gurunak tekintsék, hiszen a mester Jézus Krisztus.

Azzal, hogy összefoglaltuk, mi nem volt Hamvas Béla, elhárítottuk a félreértések fő lehetőségeit. Hamvas tehát nem filozófus, nem kultúrtörténész, nem orientalista, nem műfordító, nem művészettörténész, nem szépíró, nem vallásalapító, nem próféta, nem guru, és még sok egyéb sem. Mindez nem jelenti, hogy ezeket a területeket ne művelte volna, csak oly módon, hogy egyikbe se lehet besorolni, mivel Hamvas a határokat mindig átlépte, hiszen a határok és rendszerek szerinti gondolkodás elfogadhatatlan volt számára, de nem úgy, hogy azt néhány XX. századi anarchisztikus alkotó és gondolkodó tette. Hamvas minden határt feloldott és nem lepusztított, mint anarchisztikus kortársai. Számára a határok nem áttörendő falak voltak, mint a kor számtalan művésze számára, hanem egyszerűen nem léteztek. Éppen ezért Hamvas polihisztornak sem tekinthető, akinek sok mindenről van ismerete, neki csak egyről volt biztos tudása, ez pedig az *ember isteni eredete*, s minden, amit ezen kívül ismert, az ezt fejezte ki.

Ezek után ki volt Hamvas Béla? *Normális ember*, ahogyan magát meghatározza. "Az egyetlen mű az emberi lény", írja az *Orfeuszban*, amelynek szellemében élte végig az életét. Érdekes, hogy ez a gondolat a neoavantgárd művészetben, vagy harminc évvel később felbukkan, csak egy kicsit fals formában (pl. Gilbert és George). Hamvas a *tradíció* szellemében élő *alkotó és gondolkodó* ember volt, műveinek központjában *az egész keresése, az egység helyreállításának igénye* áll. Munkáiban és életében a hagyomány képezte a központi rendező elvet. Hamvas azon kivételes emberek közé tartozott, akik még a XX. század végén is hallották a ősforrás csobogását, és akik "csak tiszta forrásból" merítettek. A hagyomány fundamentumának a *kereszténységet* tekintette, ennyiben eltért az őt megelőző tradicionalista gondolkodóktól, R. Guénontól vagy J. Evolától. Hamvas mint keresztény ember nem lázadt a sorsa ellen, elfogadta azt, és minden rárótt feladatot alázattal teljesített (katalóguscédulát írt, szőlőt metszett, kenyeret sütött, raktárkönyvet vezetett). Hamvas Béla *az az ember volt, aki ismerte a neveit*, ahogyan ezt Kemény Katalin írja a *Karneválról* szóló könyvében.